

Grågås i Arendal og Grimstad

-utbredelse og bestandsutvikling

Foto: Rolf Jørn Fjærbu

Jan Helge Kjøstvedt & Rolf Jørn Fjærbu

NOF avd. Aust-Agder

– et oppdrag fra Arendal og Grimstad kommuner

Fugler i Aust-Agder Supplement nr. 1 2014

NOF avd. Aust-Agder

Innhold

Sammendrag	1
Innledning.....	2
Historikk.....	2
Situasjonen i Sømskilen-området på 2000-tallet	4
Registreringer av kull våren 2014.....	6
Oppsummering av grågåregistreringsmaterialet.....	7
Konflikter knyttet til ferskvann og innland.....	8
Forvekslingsfare med andre gjess	9
Litteratur.....	10

Sammendrag

I forbindelse med en antatt markert bestandsøkning av grågås i Aust-Agders skjærgård generelt og i Arendal-Grimstadorrådet spesielt, vil det i løpet av 2014 foreligge en forvaltningsplan for arten i de to nevnte kommuner. Basert på tidligere registreringer og nytt materiale innsamlet våren 2014 har NOF avd. Aust-Agder utarbeidet et kunnskapsgrunnlag til bruk i forvaltningsplanen og for videre forvaltning av arten i dette området.

Det foreliggende materialet viser at veksten i grågåsbestanden i kystsonen i Arendal og Grimstad har vært markant, men det viser også utfordringene knyttet til bestandsovervåking av denne arten. Samtlige registreringer viser springende vekstkurver og det tyder på at man ikke har fått noen kontinuerlig fullgod dekning av bestanden og bestandsforløpet under feltarbeidet. Til det kreves det en betydelig innsats og tilstedeværelse for å følge hekkeforløpet i mange påfølgende sesonger. Asynkront hekketidspunkt, asynkron forflytning fra hekkeplasser til beiteområder, varierende hekkesuksess mellom år, blant annet knyttet til klimatiske faktorer og kullenes relativt gode forflytningsevne og evne til å gjemme seg bort selv når ungene er små, gjør det svært krevende å kartlegge grågjess i hekketida. Ikke-hekkende fugler som fanges opp av registreringene forstyrrer også forsøkene på å kartlegge hekkebestanden. Størrelsen på materialet og lengden på to av tidsseriene i det innsamlede grunnlaget muliggjør det likevel å trekke noen konklusjoner.

Hekkebestanden i Sømskilen-området på grensa mellom Arendal og Grimstad kommuner har vært i jevn vekst i en 20-årsperiode, men muligens ser vi en tendens til utflating av veksten de siste årene. Bestanden på Tromøys ytterside er foreløpig relativt lav, men virker å være i vekst. Registreringer av voksende flokker med ikke-hekkende fugler vår og sommer indikerer dette.

Både årets grågåstellinger og de årlige tellingene av grågjess i Sømskilen i perioden 2003 til 2008 viste at gjennomsnittlig kullstørrelse ved minimum en måneds alder varierte en hel del mellom år, men at den normalt lå på mellom 3 og 4 unger per par, men dog med stor variasjon også mellom par. Hekkesuksessen målt som antall overlevende unger ved minimum en måneds alder viser dermed naturlig nok også stor variasjon mellom år, og 2014 virket å være et relativt dårlig hekkeår for grågåsa dette området.

Utfordringene ligger i hvordan man skal håndtere den store mengden med ikke-hekkende fugler. Det ville vært nyttig å vite hvor de kommer fra og hvor de blir av. Er det bare en blanding av unge, lokale fugler som venter på å bli gamle nok til å hekke og eldre fugler som har fått spolert hekkingen det året, eller kommer det fugler utenfra? Disse står for det meste av beiteskadene tidlig i sesongen, og de kan også forflytte seg til nye områder når det måtte passe dem. Således opplever vi at beitekonflikten nå er i ferd med å spre seg til nye jordbruksområder ved Gjervoll og Sandum på Tromøya, rundt Molandsvannet og i Reddal.

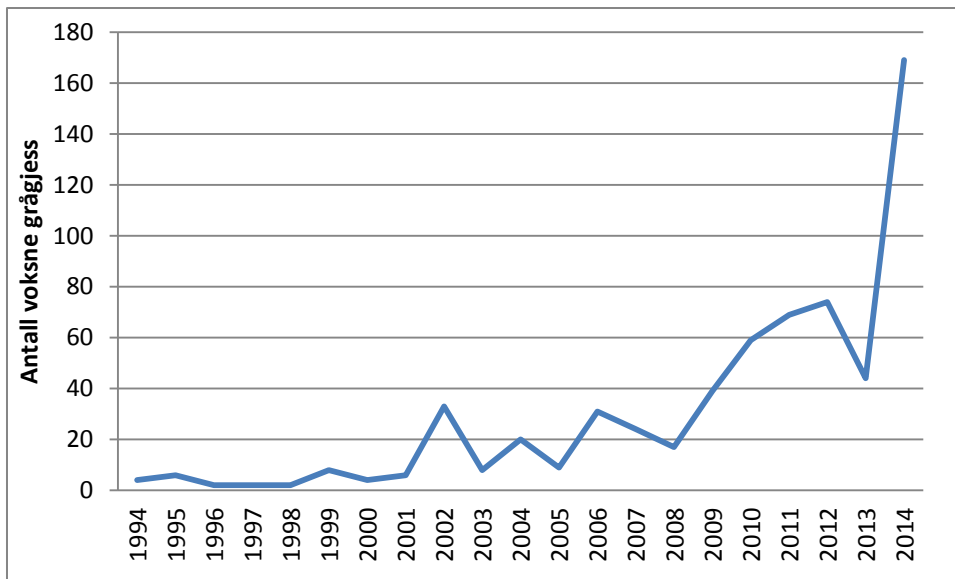
Innledning

Grågåsbestanden har ekspandert kraftig i Aust-Agders kystområder, både i antall og utbredelse, siden det første hekkefunnet ble gjort i Tvedestrand i 1992. Bestandsøkningen har lokalt ført til konflikter med jordbruksinteresser, og dette har aktualisert arbeidet med å få på plass en forvaltningsplan for arten. En slik plan er nå under utarbeidelse i Arendal og Grimstad kommuner, og i den forbindelse er NOF avd. Aust-Agder bedt om å bidra med en rapport som skal være en del av kunnskapsgrunnlaget for de tiltak som forvaltningsmyndighetene eventuelt vil treffe som et resultat av arbeidet med forvaltningsplanen. Vurderingene som vi kommer med her er basert på kontinuerlige innrapporteringer av grågjess fra undersøkelsesområdet på www.artsobservasjoner.no, en oppsummering av artens forekomst i fylket publisert i *Fugler i Aust-Agder* (Kjøstvedt & Steel 2003), samt resultater fra de upubliserte tellingene av grågjess som ble foretatt i tre kystområder i perioden 2003–2008 med støtte fra Fylkesmannen i Aust-Agder. Ett av disse områdene lå innenfor arealet som omfattes av nevnte påbegynte forvaltningsplan - i grenseområdet mellom Arendal og Grimstad kommuner. Sist men ikke minst så ble det i forbindelse med forvaltningsplanarbeidet gjennomført en telling av grågåskull i et utvalgt område på grensa mellom de to kommunene i begynnelsen av mai 2014. Hensikten med denne var å prøve å få en viss oversikt over størrelsen på hekkebestanden og over hvilke områder som i dag utgjør de viktigste hekke lokalitetene for arten i de områdene der beiteskadeproblematikken allerede er merkbar.

Historikk

Det første hekkefunnet av grågås i Aust-Agder ble gjort ved Halsholmene sjøfuglreservat i Tvedestrand i 1992. Året før, nærmere bestemt i juni/juli 1991 holdt det seg en flokk på ca. seks grågjess ved Indre Halvorsholmen sjøfuglreservat utenfor Sømskilen (Kjøstvedt & Steel 2003). Dette kan ha dreid seg om et par med voksne unger, og uansett markerer denne observasjonen starten på artens frammarsj i dette området. I 1994 ble to par med totalt åtte unger sett ved Indre Halvorsholmen og et par med fem unger mellom Merdø og Revesand over kommunegrensa i Arendal, men sistnevnte kull kan ha vært identisk med ett av de forannevnte. I påfølgende år er rapporteringsgrunnlaget tynt, men både i 1999 og 2000 hekket minst to par i Sømskilen. I 2002 ble ti voksne gjess registrert, men kun to par ble sett med unger, derav ett ved Valøyene i Grimstad.

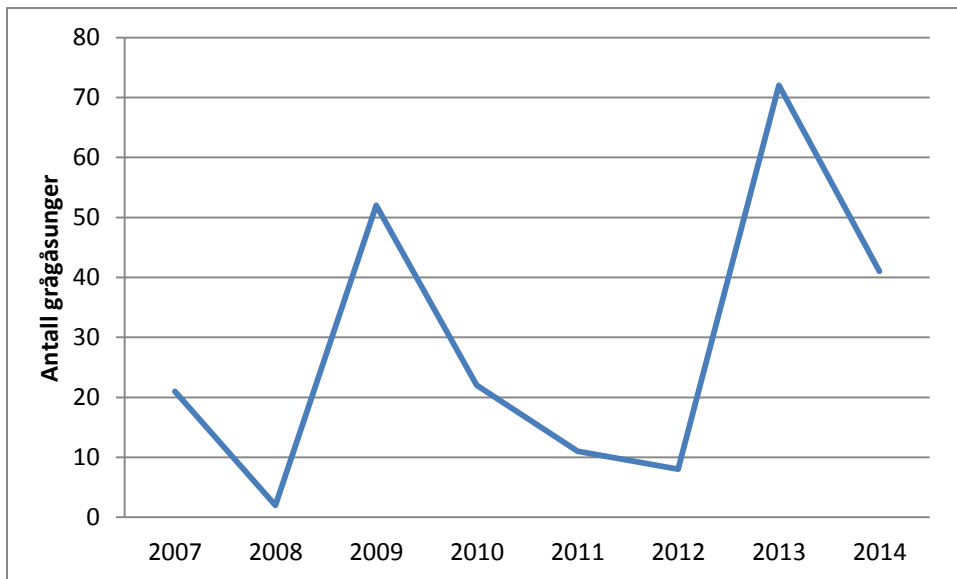
I de årlige sjøfuglrapportene til NOF avd. Aust-Agder kan vi til en viss grad følge utviklingen til grågåsbestanden i fylket. Denne gjenspeiler igjen utviklingen i Grimstad og Arendal kommuner. Svakheten i materialet fra sjøfuglreservatene er at det kun er reservatene som telles, og dermed er det tilfeldig om kull registreres eller ikke siden naboholmer ikke telles. Tellingene gjennomføres dessuten så seint at man ikke får informasjon om hvilke lokaliteter grågjessene faktisk hekker på. Derfor vil vi her fokusere mest på resultatene fra referanseområdet der alle fugler, også grågjess, telles hvert år (Figur 1). Disse tellingene gir heller ikke informasjon om hekkeplassene, men området med desidert mest grågjess under tellingene i 2014, nærmere bestemt Fevikområdets østre del inkludert Sømskilen, ligger i sin helhet innenfor referanseområdet.

Figur 1. Antall voksne grågjess registrert i den årlige sjøfugltellingen i referanseområdet i perioden 1994-2014 (Steel & Kjøstvedt 2012, samt upublisert materiale fra 2012, 2013 og 2014).

Som figur 1 viser så har grågåsbestanden økt markant i dette kystområdet i Aust-Agder de siste 20 årene. Utviklingen er noe springende, og det kan nok til dels skyldes både variable værforhold om våren som påvirker hekkesuksessen (voksne fugler med avbrutt hekking forflytter seg trolig mye rundt og blir dermed ikke telt), og at tilfeldigheter hvert år avgjør hvor mange gjess som oppdages. Eksempelvis vet vi at det ekstreme antallet gjess i 2014, skyldes to flokker med ikke-hekkende gjess på ca. 50 individer i hver som ble registrert under tellingene. Trekker vi bort disse, kan det se ut til at hekkebestanden har noenlunde stabilisert seg i dette området de siste årene.

Mye kulde om våren eller mye fint vær og dermed en del ilandstigning av båtfolk med påfølgende forstyrrelser, kan redusere hekkesuksessen. Dette kan også være med på å forklare variasjonen i ungeproduksjonen fra år til år som viser en økende, men likevel nokså varierende tendens (Figur 2). Her rår trolig også en del tilfeldigheter. Hvis tellingen for eksempel gjennomføres mens en del ungekull har gått på land for å beite i Sømsholen, er det stor sjanse for at de ikke blir registrert. Gjessene prøver også å gjemme seg vekk i fjellsprekker og blant vegetasjon hvis de aner fare, siden de fremdeles i stor grad har beholdt skyheten mens de har unger. Likevel er det ting som tyder på at årets hekkesesong ikke var av de beste og at resultatene fra 2014 dermed gjenspeiler virkeligheten. Eksempelvis påviste tellingen i referanseområdet i 2014 flere enkeltpar enn vanlig uten unger. Tidlig hekkestart med påfølgende kald periode rundt klekketidspunktet i månedsskiftet mai/juni kan ha redusert hekkesuksessen.

Figur 2. Antall grågåsunger registrert under de årlige sjøfugltellingene i referanseområdet i perioden 2007-2014 (tidligere upublisert materiale).

Situasjonen i Sømskilen-området på 2000-tallet

I 2003 startet NOF avd. Aust-Agder registreringer av grågjess i hekketida i tre områder i Aust-Agder, og de ble gjennomført hvert år i de samme områdene med samme tellemannskaper, samme metodikk og omtrent til samme tid hvert år til og med 2008. Det ene området er aktuelt i denne sammenhengen, og det strakte seg fra Lille Torungen i øst til og med Ryvingen i vest og samsvarer dermed nesten med vårt område «Fevik» i denne rapporten (se nedenfor). Tellingene ble normalt gjennomført i perioden 23. mai til 6. juni med noen få avvik. Tidspunktet ble valgt med tanke på å få registrert flest mulig av de tilstedeværende kullene, selv om man måtte forvente at de kunne ha forflyttet seg et stykke fra hekkeklassen da tellingen fant sted. Ulike værforhold fra år til år kan ha påvirket oppdagbarheten av kull, særlig de som lå på vannet. Og gjessenenes sky atferd når de har små unger, gjør det nokså tilfeldig om et kull blir registret eller om det greier å stikke seg vekk. Men tidsserien er så pass lang at den likevel bør vise trender i bestandsutviklingen hvis de er tydelige nok.

Grågjess med kull i krypende positur. Foto: Rolf Jørn Fjærbu.

Tabell 1. Grågåstellinger i Sømskilenområdet i perioden 2003 til 2008.

Årstall	Voksne	Ungekull	Ant. unger	Gj.snittlig kullstørrelse
2003	16	4	15	3,8
2004	18	3	13	4,3
2005	36	12	38	3,2
2006	22	11	45	4,1
2007	24	6	21	3,5
2008	14	7	22	3,1

Data fra 2007 er hentet fra totaltellingen av sjøfugler i fylket samme år og er gjennomført innenfor samme tidsperiode som tellingene fra øvrige år.

Som vi ser av tabell 1 så viser også disse tellingene en noe springende situasjon, og bestandstrenden er ikke like entydig økende i dette materialet. Kullstørrelsen ved en drøy måneds alder samsvarer imidlertid bra med resultatene fra referansetellingene i området nevnt tidligere.

Registreringer av kull våren 2014

Undersøkelsesområdet strakte seg fra nordøstenden av Tromøya i Arendal kommune, langs Tromøys ytterside, over kommunegrensa til Grimstad og langs skjærgården i Grimstad vestover til og med Valøyene. Området ble delt i to i og med at de to potensielle beiteskadeområdene i de to kommunene ligger i to atskilte kystnære jordbruksområder: Tromøya i Arendal og Fevik i Grimstad. De to områdene ble igjen delt i henholdsvis fem og seks soner nummerert fra øst mot vest for å få en oversikt over kullenes geografiske fordeling. Tellemannskaper var Erik Hult og Kristin Heidal i Tromøyområdet og Arild Pfaff og Rolf Jørn Fjærbu i Fevikområdet.

Tabell 2. Registreringer av grågjess i området Tromøy 03.05.2014

Sone	Voksne	Ungekull	Antall unger	Gj.snittlig kullstr.
1	2	1	2	2
2	4	0	0	0
3	0	0	0	0
4	10	4	15	3,8
5	0	0	0	0
Totalt	16	5	17	3,4

Fem registrerte ungekull av grågjess i Tromøyområdet må sies å være en moderat forekomst sammenlignet med tettheten ellers i fylket. Fire av kullene er konsentrert i og ved Hovekilen i vest, men heller ikke dette antallet gjør området spesielt. Gjennomsnittlig kullstørrelse var på 3,4 unger per par.

Tabell 3. Registreringer av grågjess i området Fevik 07.05.2014.

Sone	Voksne	Ungekull	Antall unger	Gjennomsnittlig kullstørrelse
1	38	19	66	3,7
2	0	0	0	0
3	2	1	4	4
4	0	0	0	0
5	0	0	0	0
6	0	0	0	0
Totalt	40	20	70	3,7

Av 20 ungekull ble hele 19 registrert i Sømshilenområdet i grenseområdet mellom Arendal og Grimstad. Ett kull ble registrert i et av områdene i utskjærgården utenfor Sømshilen, men ingen lenger vest. Gjennomsnittlig kullstørrelse var på 3,7 unger per par.

Oppsummering av grågåsregistreringsmaterialet

Årets tellinger viser med all tydelighet at det er Sømskilen på grensa mellom Arendal og Grimstad kommuner og områdene utenfor denne at tettheten av ungekull er stor. Nesten alle registreringene ble gjort i selve Sømskilen. Det betyr at vi ikke greide å treffe godt nok med tellingen i forhold til klekkespunktet som var ekstremt tidlig i 2014. Dermed greide vi heller ikke å få kartlagt de viktigste hekkelokalitetene. Fra før vet vi imidlertid at især Store Torungen, men trolig også Spærholmene har mange reir hvert år. De årlige sjøfugltellingene har vist at grågjessene i området tidligere har hatt en klar preferanse for sjøfuglreservatene når de har valgt hekkeplass. Det kan ha sammenheng med at de har vært relativt sky. Dette virker å ha endret seg noe, men grågjess ved reiret eller sammen med unger er fremdeles svært kryptiske og prøver å stikke seg bort. Etter som bestandstettheten har økt, hekker det trolig nå også en del grågåspar på holmene på innsiden av de to nevnte reservatene og også i ytre deler av Sømskilen. På Terneholmen innerst i Sømskilen er det imidlertid ikke registrert hekking. Alle hekkelokalitetene ligger uansett relativt nær Sømskilen, og veien inn dit blir derfor kort etter klekking. Tidlig klekking i 2014 kan ha ført til at enkelte kull lenger vest også hadde forlatt telleområdet og søkt mot land, og at de dermed ikke ble registrert under tellingen. Vi vet for eksempel at det årlig hekker grågås på Valøyene helt vest i undersøkelsesområdet (Erik Hult pers. medd.), men det dreier seg trolig ikke om mange par, så hekkebestanden i denne delen av undersøkelsesområdet må foreløpig kunne betraktes som relativt lav.

Flere faktorer styrer gjessenes bruk av hekkeområdene og mer eller mindre attraktive områder i nærheten. En tørr vår vil for eksempel få gjessene til å søke innover mot fastlandet tidligere enn om vegetasjonen ute på holmene holder seg grønn helt fram til sommeren. Eksempelvis har Jerkholmen et godt beite i fuktige år. I Sømskilen-området er det imidlertid et spørsmål om ikke bestanden allerede er så stor at konkurranse om beite uansett tvinger grågjessene innover mot land til bedre beitemuligheter så snart ungene er så store at de greier turen. Hindrer man gjessenes tilgang til ett område, for eksempel ved å sette opp et gjerde, vil man trolig forflytte problemet til et annet område. En mulighet er å prøve å sette av et område som gjøres lett tilgjengelig for gjessene og stenge dem ute fra resten av arealet. Men dette vil kun fungere i forhold til ungekull opp til en viss alder, og det vil ikke virke bestandsregulerende.

Områder med beiteskadeproblematikk

Fra et ornitologisk ståsted har vi over mange år kunnet registrere en økende flokk av grågjess som bruker Sømskilen på grensa mellom Arendal og Grimstad kommuner som innfallsport til Sømshjordene og Vessøyjordene helt øst i Grimstad der de beiter vår og sommer. Det dreier seg i hovedsak om en flokk av ikke-hekkende fugler (unge fugler og fugler som av en eller annen grunn kan ha fått avbrutt hekkingen), men merk at i slutten av februar/mars/april kan det også være snakk om hekkefugler. Størrelsen på denne flokken økte gradvis fram til ca. 2010 og har etter dette stabilisert seg på 100–200 individer, men på enkeltdager i mars/april 2013 ble det telt henholdsvis 383 og 274 individer i området. Her kan det imidlertid også ha vært rastende grågjess på trekk nordover involvert. Disse ikke-hekkende fuglene er jo flygedyktige med unntak av en kort periode når de myter

sommerstid og kan derfor ikke stenges ute med gjerder. Den andre gruppa av gjess som forårsaker beiteskader er voksne med unger som oppsøker jordene nær sjøen i mai og fortsetter å beite her ut over sommeren. I forhold til disse bør det kunne gå an å iverksette forebyggende tiltak, for eksempel finmasket nettinggjerde. En mulig konsekvens kan imidlertid være at man da forflytter problemet til et annet område. Våren 2014 er det blant annet meldt om flere kull som har beveget seg opp langs Nidelva langt ovenfor Vippra bru. Disse kan ha kommet fra områdene ved Sømskilen, kan ha fulgt elva oppover og kan således ha unngått å bli registrert i årets telling. Langs elva oppover mot Rygene ligger det store beitearealer som også vil være attraktive og relativt lett tilgjengelige for grågjess med ungekull.

Andre lokaliteter i forvaltningsplanområdet der det samles grågjess er jordbruksarealer ved Skottjern og ved Gjervoll mellom Skottjern og Sandumkilen på Tromøy i Arendal. Tidlig i sesongen dreier dette seg også kun om fugler ett år eller eldre siden de kun når området via luftveien. Bruken av dette området synes å øke og også antall fugl i beiteflokkene øker. I mai 2014 var flokken som brukte området på anslagsvis 20-25 fugl, mens det i slutten av juli, etter at hekkefugl og flygedyktige unger kom til, ble det registrert inntil 50 beitende fugler (www.artsobservasjoner.no). I 2013 ble det enkelte ganger registrert inntil ti grågjess i de samme områdene i samme periode så bestanden virker å være i økning også her. Sommeren 2014 har det i tillegg holdt seg en flokk på ca. 10 grågjess ved Sandum i tilknytning til Sandumkilen lenger vest. I slutten av juli i 2014, etter at ungene var blitt flygedyktige, ble det registrert inntil 50 beitende fugler ved Gjervollsletta. I hvilken grad dette kun var lokale Tromøyfugler eller om det også involverer gjess med flygedyktige unger fra øyene i Tvedestrand og/eller Sømskilen i Grimstad vites ikke.

Konflikter knyttet til ferskvann og innland

Per i dag er det ikke registrert store konflikter i jordbruksområder som grenser til ferskvann der grågåsar har tilhold. Imidlertid kan det være tendenser til at denne situasjonen er i ferd med å endres. Både i Molandsvannet i Arendal kommune og i Reddalsvannet og Temse i Grimstad kommune er det periodevis ansamlinger av ikke-hekkende grågjess (opphav omtalt tidligere) som beiter på nærliggende jorder. I de to førstnevnte områdene virker det som flokkene har blitt betydelig større i 2014. Foreløpig er det ikke registrert hekkinger i særlig omfang i disse områdene, trolig kun i Reddalsvann, men både her og i Molandsvannet kan dette på sikt potensielt også være med på å øke konfliktnivået i forhold til jordbruksnæringen. Allerede i 2014 er det meldt om betydelige beiteskader ved Brømnes i vestenden av Molandsvannet, og her ble det også gitt tillatelser til skadefelling. Ved Løddesøl (langs Nidelva) i Arendal gjøres det også regelmessig observasjoner av rastende flokker av gjess (oftest grågjess), men det sammenfaller vanligvis med trekketida for arten og kan derfor også dreie seg om trekkende flokker av grågjess fra bestanden som hekker lenger nord i Norge.

Forvekslingsfare med andre gjess

Beiteskader fra grågås i våre områder har stort sett inntruffet i perioden mars/april til august/september, mens andre gjess som kortnebbgås, sædgås og i sjeldne tilfeller tundraås kan opptre i jordbrukslandskapet resten av året når beiteskadeomfanget vil være lite. Fravær av snø og kulde øker normalt forekomstene av disse artene, men i framtida vil man også kunne forvente at grågjess overvintre i større grad hvis de klimatiske forholdene ligger til rette for det, noe vi allerede har sett en tendens til. Forveksling med kortnebbgåsflokker vil trolig utgjøre den største faren. Eventuelle bestandsregulerende tiltak bør derfor settes inn i sommerhalvåret slik at man er sikker på at de utøves på den stedege bestanden. Forvekslingsfare med andre arter av gjess vil dermed normalt ikke være et problem.

Takk til alle som har bidratt med innsamling av grågåsmateriale i ulike sammenhenger. Feltmedarbeidere under tellingene av kull i mai 2014 var Erik Hult, Kristin Heidal, Rolf Jørn Fjærbu og Arild Pfaff. Grågåstellingene i Sørskilenområdet tidlig på 2000-tallet ble foretatt av Arild Pfaff, mens de årlige tellingene i referanseområdet utføres av feltmannskaper fra NOF avd. Aust-Agder med Arild Pfaff, Ove Hetland, Bjørn Stokke og Ruth Heidi Pedersen i spissen.

Foto: Rolf Jørn Fjærbu

Litteratur

Kjøstvedt, J. H. & Steel, C. 2003. Bestandsutviklingen til grågås i Aust-Agder. *Fugler i Aust-Agder* 32: 36-50.

Steel, C. & Kjøstvedt, J. H. 2012. Sjøfugler i Aust-Agders skjærgård i hekketiden 2011. *Fugler i Aust-Agder supplement nr. 1 2012*.